

Тақризи

муқарризи расмӣ ба рисолаи номзиди Шаробова Махбуба Қурбонмуродовна дар мавзӯи “Мавқеи жанри ғазал дар эҷодиёти Ашур Сафар” аз рӯи ихтисоси 10.01.04 –Таърихи адабиёт, равобити адабӣ. – Душанбе, 2023. –185 сах.

Адабиёти тоҷик аз танаввуъии жанрии адабӣ беназир буда, бо фарогирии хасисаҳои миллӣ ва суннати анвои гуногуни адабӣ рушди бомарому таърихии хешро таъмин намудааст. Нақшу ҷойгоҳи жанрҳои маъруфу маъмули адабӣ дар таърихи пуршебу фарози адабиёти оламшумули тоҷик хеле намоён ва гузашта аз он, бар аксари адабиёти халқҳои ҳамсоя ва ҷаҳон нуфузу сироят доштааст. Навъи адабии ғазал аз ин нигоҳ муаррифи воқеии чехраи адабиёти тоҷик дар адабиёти ҷаҳон ба шумор меравад. Дар мавриди чигунагӣ ва сохтору муҳтавои ин жанри адабӣ ва сайри таърихии он дар адабиётшиносии тоҷик ва эронӣ таҳқиқоти муфассалу мутааддиди фаровоне сурат гирифтааст, вале роҷеъ ба нақшу ҷойгоҳи ғазал дар адабиёти муосири тоҷик, тозагиҳо ва тақомули муҳтавоӣ ва хоса вижагиҳои шаклию мазмунии он дар эҷодиёти адиборни мушаххаси муосир таҳқиқоти мукаммалу яқлухти монографӣ ба вучуд наёмадааст. Аз ин лиҳоз, дар мавзӯи “Мавқеи жанри ғазал дар эҷодиёти Ашур Сафар” навиштани диссертатсия илмӣ аз тарафи унвонҷӯ Шаробова Махбуба Қурбонмуродовна шоистаи таҳсин ва дастгирӣ буда, онро дар адабиётшиносии тоҷик саҳифаи наво метавон шуморид. Муаллифи таҳқиқоти мазкур пеш аз ҳама аҳаммияти мавзӯро дар ба таҳқиқ нарасидани ҷойгоҳи жанри ғазал дар эҷодиёти яке аз чехраҳои равшану мунаввари ҳавзаи адабии Кӯлоб ва умуман адабиёти муосири тоҷик Шоири халқии Тоҷикистон Ашур Сафар медонад, ки бо

вижагиҳои ашъори хеш дар шеъри муосири тоҷик аз ҷойгоҳи рафъу муносиб бархурдор мебошад. Ашур Сафар аз ибтидои эҷоди бадеӣ ба таълифу таснифи ғазал пардохтааст, ки унсу таваҷҷуҳи ӯро ба ин жанр аз содагии сабки умумии ашъори ӯ метавон пайдо кард. Шухрати бевоситаи ин шоири “таронасаро” сурудаҳои оҳангини ӯст, ки дар ин миён ғазалиёти шоир беш аз ҳама ҷалби таваҷҷуҳ мекунад ва сазовори таҳқику баррасии хос мебошад. Агарчи дар мавриди эҷодиёти Ашур Сафар ду таҳқиқоти диссертатсионӣ (Шафиев Фарҳод Ашурович. Ашур Сафар ва муҳити адабии Кӯлоб дар нимаи дуҷуми асри XX. Рисола барои дарёфти дараҷаи илмии номзоди илми филология. – Душанбе, 2010. – 160 с.; Ҷалилова Анварбӣ Неъматовна. Унсурҳои забони омиёна дар ашъори Ашур Сафар. Диссертатсия барои дарёфти дараҷаи илмии номзоди илми филология) ва мақолаҳои зиёди илмӣ, матбуотӣ ва донишномаӣ (ЭАСТ, ҷ. 1, с.209 ва Адибони Тоҷикистон. – Душанбе: Адиб, 2015, с.206-217) навишта шудаанд, вале боз ҳам ҷойи як таҳқиқоти фароғири хос дар мавриди вижагиҳои муҳтавоӣ, бадеӣ, поэтикӣ, сабкӣ, услубӣ, забониву баёнии ғазалиёти шоир дар адабиётшиносии тоҷик ҳолӣ буд, ки бо ба арсаи зухур омадани таҳқиқоти пеши назар то ҷойе ин хало пур метавонад бишавад. Махсусан таҳқиқоти ҳозир дар муайян кардани хусусиятҳои ғазал дар нимаи дувуми асри гузашта, дар мисоли яке аз ғазалсароёни барҷастаи ҳавзаи адабии Кӯлоб дар ин давра мусоидат менамояд.

Мулоҳизаҳои муаллиф дар боби аввали диссертатсия роҷеъ ба мавқеи ғазал дар эҷодиёти шоир дар се фасл фароҳам омадааст, ки бахши нахустини он оид ба пайгирии ҷараёни нашри ғазалҳои шоир дар матбуотӣ даврӣ мебошад. Дар он ҳамаи ғазалҳои аз 19 ноябри соли 1957 то 8 феввали 1997 дар матбуот ба ҷоп расидаи шоир баррасии омӯрӣ ва замонбандӣ гардидааст. Дар фасли баъдии ин боб ҷойи ғазал дар маҷмуаҳои ашъори шоир муайяну баррасӣ шудаанд. Дар ин фасл ҳам

ғазалҳо дар маҷмуаҳои шеърӣ дар солҳои мухталиф чоп шуда ҳам аз ҷиҳати теъдоди ғазалҳо ва ҳам теъдоди байтҳои онҳо (дар баъзе маҷмуаҳо) оморгирӣ ва ба тартиби замонӣ баррасӣ шудаанд. Фасли ниҳии боби аввал ба масъалаҳои устухонбандӣ ва бандубасти мавзуии ғазалиёти Ашур Сафар бахшида шудааст. Дар ҳамин ҳол, ки натиҷаҳои илмӣ ба даст овардаи муаллиф аз таҳлили кулли ғазалҳои шоир бо таснифоти теъдоди абёти онҳо ва нишон додани дарсадии ғазалҳо аз рӯи теъдоди байтҳои онҳо барои равшан намудани майлу тавачҷуҳои шоир ба таълифу эҷоди ғазалҳои 6-7 байтӣ ки 62% -и ғазалҳои “Девон”-и ӯро ташкил медиҳанд, ки қомилан мутобиқ мувофиқи ғазали классикии мо мебошад. Назарияпардозони адабиёти гузаштаи мо теъдоди миёнаи байтҳои ғазалро 5 то 12 байт донистаанд ва дар амалия низ чунин меёри ғазал риоят мешудааст ва дар асри эътилоӣ ғазал, ки замони Абдурраҳмони Ҷомӣ (1414 – 1492) мебошад, баргари ин жанри адабӣ бар дигар анвои адабӣ ва теъдоди қобили қабули абёти онро 5 байт ё ҳафт байт меҳисобидаанд. Тавачҷу намоед ба ин гуфтаҳо:

Маснаві гарчи суннати шуарост,
Ман ғазал фарзи айн медонам.
Панҷ байте, ки дилпазир бувад,
Беҳтар аз хамсатайн медонам.

Абдурраҳмони Ҷомӣ:

Ба бӯстони сухан мурғи табъи ман аксар
Ба ҳафт байт шавад нағмасозу қофиясанҷ,
Зи “Ҳафт пайкар”-и ганҷури Ганҷа ҳар ғазале,
Намунаест зи маънӣ, ниҳон дар ӯ сад ганҷ.
Чу байт – байт зи ҳар ҳафт аз он ду мисраъ аст,
Гараш ба сабъа масонӣ лақаб ниҳанд, маранҷ,
Зи ҳафт узв яке ё ду бод кам ӯро,
Ки ҳафт байти маро шаш рақам занад ё панҷ.

Масъалаи дигари ин фасл таснифи ғазалиёти шоир аз нигоҳи мухтавои он, ки мутобиқи таҳқиқи муаллифи диссертатсия ғазалиёти мавҷуди Ашур Сафар аз лиҳози дар баргирии мавзӯ ба ду даста тақсим мешаванд:

1) ғазалҳои дорои мавзӯи ягона ва 2) ғазалҳои дорои мавзӯи гуногун. Дар навъи аввали ғазалҳо як мавзӯ дар меҳвари ҳамаи байтҳои як ғазал қарор дошта, барои тақвияти он муҳокима ва мушоҳидаҳои шоир баён ва дар қолаби вожаҳои қофия ё радиф муттаҳид мегарданд.

Ғазалҳои гурӯҳи дуҷум фарогири чанд мавзӯ дар қолаби байтҳои як ғазал пешниҳод мегарданд, ки ҳар кадом байт матлаби хосеро баён ва бо натиҷагирии тамсилӣ ё пандуандарзӣ ба поён мерасанд. Чунин тарзи таснифи ғазал ҳам барои адабиёти муосир нав набуда, реша дар адабиёти пешини мо дорад. Ба ёд овардани ғазалҳои Аттор, Ҷалолуддини Балхӣ, ки дорои хатти сюжет ва фарогири мавзӯи ягона мебошанд кофист ва мавҷудияти ин навъ ғазалҳо дар девони онҳо гӯёи равшани сурудани ин тарзи ғазал дар он замон мебошад. Доир ба дастаи дигари ғазалҳо ёд овардани аксари ғазалҳои Хоҷа Ҳофиз, баёнгари вучуди ин шеваи нигориши ғазал дар он даврон мебошад. Агар муаллифи рисола дар ҳамин фасл ғазалҳои шоирони ёдшударо барои тақвияти ин фарзияи хеш таҳлилу баррасӣ менамуд, сатҳу пояи илмии таҳқиқоти ӯ меафзуд.

Боби дуҷуми диссертатсия ба баррасии ғазалиёти Ашур Сафар оид буда, дар панҷ фасл ба таҳқиқи мавзӯҳои Ватан ва сулҳу ваҳдат, ишқу муҳаббат, бузургдошти зан – модар, панду ҳикмат ва ҳаҷву мутоибот таҳлилу пажӯҳиш шудаанд. Дар ҳамин ҷо бояд афзуд, ки дасти шоир дар иброи мазмунҳои ҳаётан муҳимми замони мо, ки ёд шуданд, хеле тавоно ва ҳунармандона буда, аксари ғазалҳои ӯ дар баёни мухтаво бо лутфу шеърӣ хоси худ дар адабиёти муосири тоҷик мавқеи баланду баарзиш доранд, ки муҳаққиқони риштаи адабиёт ва шоирону адибони саршиноси

муосир дар тавсифу таърифи онҳо сухан рондаанд, ки диссертант аз онҳо ва баҳои онҳо ба ғазалиёти шоир ёд кардааст.

Дар ҳамин ҷо аз ишқияҳои шоир бояд ёдовар шуд, ки дар онҳо шохбайтҳои ҳастанд, ки воқеан моли асили адабиёти муосир буда, аз ифтихороти шеъри ғиноии садаи бист ҳисобидан равогуст:

Ҷуз ишқ ба кӯи ту маро раҳбаре нест,
Бе раҳбалади нек раҳи бехатаре нест (дис. сах.58).

Ё

Кӯза бар даст лаби чашма сахар ёр ояд,
Мисли кабке, ки сари тега ба рафтор ояд.
Ҷои пою қадамаш сабзаи тар барҳезад,
Аз чаманзори рухаш бӯи гули хор ояд (дис. сах.59-60).

Дар ин байтҳо тасвиру ёр табиӣ, бо ҳарфу ҳичои сода, вале дақику мувофиқ ва зебо баён шудаанд, ки хоса дар пораи дуюм симои маъшука беназир ва миллӣ қаламдод шудааст, ки дар ёднишастанӣ ва бо тозагии тасвир дар шеъри муосир бемонанд аст. Хулосаи муаллифи рисола мабнӣ бар ин ки “дар девони шоир ғазалеро наметавон пайдо кард, ки дар он нишоне аз андешаҳои ошиқона мавҷуд набошад, зеро анқариб дар тамоми ғазалиёти шоир фикру тахайюлотӣ маҳбуб ба ишқу муҳаббат эҳсос мешаванд” (дис. сах. 65) – далели қотеи дасти тавонои шоир дар сурудани ишқияҳо мебошад. Таҳлилу баррасии муаллиф дар заминаи мавзуҳои Ватан, сулҳу ваҳдат, ситоиши зан – модар, панду ҳикмат ва ҳаҷвиёт дар ғазалҳои Ашӯр Сафар ҳам дорио нуқтаҳои ҷолибу асолати шеъри шоир дар мавзӯоти ёдшуда буда, далелҳои фаровони шеърӣ гӯи воқеии ҷойгоҳи хоси ин мавзӯҳо дар эҷодиёти шоир мебошанд.

Бобҳои сеюму чоруми диссертатсия ба таҳлилу таҳқиқи таҳассусии ғазалиёти шоир вижагиҳои поэтикӣ, сабкӣ ва бадиёти он бахшида шудааст, ки масъалаҳои вазни ғазалиёт, корбурди қофия ва радиф ва анвои онҳо, мавқеи тамсилу талмех ва ороҳои бадеии дигар дар

офариниши ғазалҳо баррасӣ гардидаанд, ки ба назари ин ҷониб мухтавои ҳарду боб бо ҳам наздик ва дар сурати лозим дар як боб овардани масъалаҳои ёдшуда ҷанбаи илмии рисолаҳо меафзуд. Нуктаҳои муҳимму асосии таҳқиқшуда дар фаслҳои ҷудогонаи ин бобҳо муайян кардани вазни ғазалҳо, ки аз 360 ғазали мавриди таҳлил 184 ғазал дар баҳри рамал, 147 ғазал дар баҳри ҳазач, 14 – то дар баҳри музореъ, 11 – то дар баҳри раҷаз ва 4 – то дар баҳри мунсарех суруда шудаанд. Қофия ва анвои он ва радифи ашъори тағаззулии Ашур Сафар низ ҷолиб ва маъмулӣ буда, тибқи қоидаҳои роиҷи қофиябандӣ ва радифофаринии шеъри тоҷикӣ нигошта шудаанд. Муаллифи диссертатсия дар мавриди вижагиҳои сабкии ғазалиёти шоир ба қор бурдан радифҳои таркибӣ, муколама ва унсурҳои забони шифоҳӣ қайд менамояд, ки дар воқеъ ин ҳасисаҳо аз ҳосиятҳои барҷастаи шеъри Ашур Сафар буда, аксари муҳаққиқон бар он таъкид варзидаанд. Дар мавриди орояҳои бадеии ғазалиёти шоир бар ҷойгоҳи тамсил ва талмех махсусан таъкид шудааст ва санъатҳои дигари маъмули шеъри тоҷикӣ дар ғазалиёти шоир мавриди истифода будааст.

Дар баҳши хулосаи диссертатсия натиҷаҳои илмии муаллиф дар 12 банд баён гардидаанд, ки аз камоли диққату тавачҷуҳи ӯ ба таҳқиқи мавзӯ гувоҳӣ медиҳанд.

Дар баробари дастовардҳо дар диссертатсия чанд нуқсонӣ камбудӣ низ ҷой доранд, ки ислоҳи онҳо бар суди таҳқиқот хоҳад буд:

1. Дар ҷумлаи иқтибосии сах. 52: “Дар қаламрави адабиёт чизе мемонад, ки аз назари хунар ба камол расида бошад ва ҳарфе бигӯяд, ки дар ҳақиқат шеър **тараққӣ** шавад ” – вожаи “тараққӣ” бояд “талаққӣ” бошад.
2. Дар чанд маврид дар матни диссертатсия таркиби “як ғазале” (сах. 52), “як мавзӯ” (сах. 80), “як вожаеро” (сах. 101) воমেхуранд, ки

дуруст намебошанд, зеро ифодаи номуайяни дар пасванди “-е” ифода ёфта, “як” – такрори боз ифодаи номуайяни мебошад.

3. Матлаби мавқеи аввалдараҷа ва асосӣ доштани ғазал дар эҷодиёти шоир чандин бор такрор мешавад (аз ҷумла дар сах.43).
4. Тақтеи ҳичои яқум дар байти зер дар саҳифаи 95-96 нодуруст омадааст:

Як – ум – р/ сар – фар – ро – зам / аз – бах – ти/ бе – за – во – ле,

Ҳо – чат – ма/ ро – на – бо – шад/ бар – ҳе – ҷ/ як – са – во – ле.

Я – кум – р/... бояд бошад.

5. Дар байти зер калимаи “**афсуни**” бояд “**афзуни**” бошад, ки мантиқи ҷумла чунин металабад:

Омадам, ки як нафас бо ту ҳаводорӣ кунам,

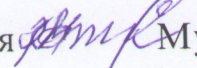
Дар ҷавоби ранҷи **афсуни** ту ғамхорӣ кунам (дис. сах.98).

6. Дар саҳифаҳои 78 ва 81 калимаи “умед” бо ташдид “уммед” навишта шудааст, ки хато мебошад. Ин вожа дар шеър бо зарурати вазн ташдид мегирад, вале дар мавридҳои боло дар матн муаллифи рисола омадааст.
7. Дар китобнома, ки ба се бахш ҷудо шудааст, бояд унвони бахшҳо гузошта мешуд, ки барои хонанда равшан гардад. Адабиёти шумораҳои 167, 168 ва 169 дуруст навишта нашудаанд (сах.182).
8. Ҳам дар адабиёт (№73, сах.176) ва ҳам дар матн (сах.97) исми хоси “Тӯсӣ” бо у – и кӯтоҳ омадааст, ки бар хилофи қоидаҳои имлои забони тоҷикӣ буда, хатост.
9. Хатоҳои фанӣ дар матн рисола ҷой доранд (сах. 44, 47, 78, 84, 89, 101, 103, 111, 118, 120, 122, 127...), ки ислоҳи онҳо зарур мебошанд.

Бо вучуди ин, камбудихои зикршуда ҳусни рисоларо коҳиш намода, ислоҳшавандаанд. Рисола дар сатҳи баланди услуби илмӣ таълиф ёфтааст ва тадқиқоти илмӣ анҷомёфта ба ҳисоб меравад.

Фишурдаи рисола, мақолаҳои ба чоп расонидаи муаллиф ва гузоришҳои илмӣ ӯ муҳтавои рисоларо ифода мекунад ва аз лаёқати баланди илмӣ соҳиби он гувоҳӣ медиҳанд. Рисолаи Шаробова Махбуба Қурбонмуродовна дар мавзӯи “Мавқеи жанри ғазал дар эҷодиёти Ашур Сафар” кори илмӣ-таҳқиқии анҷомёфта ба ҳисоб рафта, ба талаботи бандҳои 31-35-и Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ, ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30-юми июни соли 2021, таҳти №267 тасдиқ шудааст, ҷавобгӯ буда, муаллифи он сазовори дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илми филология аз рӯйи ихтисоси 10.01.04 – Таърихи адабиёт, равобити адабӣ мебошад.

Ходими пешбари илмӣ
шуъбаи таърихи адабиёти
Институти забон ва адабиёти
ба номи Абуабдуллоҳи Рӯдакии

АМИ Тоҷикистон, номзади илми филология Мухаммадиев Ш.М.

Нишонӣ: 734025, Ҷумҳурии Тоҷикистон,
шаҳри Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 21.

E-mail: Shamsiddin-2010@mail.ru

Тел.: (+992)2272907.

Имзои номзади илми филология

Мухаммадиев Ш.М.-ро тасдиқ менамоям:

мудири шуъбаи кадрҳои Институт

Нарзикулова Ҳ.М.

21.08.2023